

Джумаканов Р.Ч.

экономика илимдеринин кандидаты, доцент

И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

Бишкек ш.

rysbekd@yandex.ru

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БАНК ТУТУМУНДА КРЕДИТТИК АНДЕРРАЙТИНГ ПРАКТИКАСЫН ӨНҮКТҮРҮҮ

Аннотация: Макалада «кредиттик андеррайтинг» түшүнүгүнүн эволюциясы, Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын кредиттик тобокелдикти башкаруу жаатындагы сунуштары, Кыргыз Республикасынын банк секторундагы кредиттик тобокелдикти башкаруу менеджменти системасынын азыркы абалы каралат. Кредиттик андеррайтинг системасын өнүктүрүү 3 этаптары бар. Кредиттик андеррайтингдин калыптанышынын ар бир этабы банктык көзөмөл боюнча Базель комитетинин, атап айтканда Базель 1, Базель 2 жана Базель 3 сунуштамаларын ишке ашыруу менен байланышкан. Базелде 3 Өзгөчөлүктөрү. КР банк системасынын кредиттик андеррайтингинин азыркы абалы.

Негизги сөздөр: кредиттик андеррайтинг, банктык көзөмөл боюнча Базель комитети, Базель 1, «тобокелдик салмагы», Базель 2, ички рейтингдердин негизинде фундаменталдуу жана өркүндөтүлгөн ыкмалар, Базель 3, капиталдын буфери, резервдик жана антициклдик фонддор, тобокелдиктерге табит, КРУБ, негизги банктык тобокелдиктер, кызыкчылыктардын кагылышуусу, тобокелдик менеджмент системасы.

Джумаканов Р.Ч.

кандидат экономических наук, доцент

Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева

rysbekd@yandex.ru

РАЗВИТИЕ ПРАКТИКИ КРЕДИТНОГО АНДЕРРАЙТИНГА В БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЕ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

Аннотация: В статье рассматриваются эволюция понятия «кредитный андеррайтинг», рекомендации Национального банка Кыргызской Республики в области управления кредитным риском, современное состояние системы риск менеджмента управления кредитным риском в банковском секторе Кыргызской Республики. Выделяются 3 этапа эволюции развития системы кредитного андеррайтинга. Каждый этапа становления кредитного андеррайтинга напрямую связан с внедрением рекомендаций Базельского комитета по банковскому надзору, в частности, Базель 1, Базель 2 и Базель 3. Особенности Базеля 3. Современное состояние кредитного андеррайтинга банковской системы КР.

Ключевые слова: кредитный андеррайтинг, Базельский комитет по банковскому надзору, Базель 1, «вес риска», Базель 2, фундаментальный и усовершенствованный подходы на основе внутренних рейтингов, Базель 3, буфер капитала, резервный и антициклический фонды, аппетит к рискам, НБКР, основные банковские риски, конфликт интересов, система риск менеджмента.

Dzhumakanov R.Ch.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Kyrgyz State University named after I. Arabaev
Bishkek c.
rysbekd@yandex.ru

DEVELOPMENT OF CREDIT UNDERWRITING PRACTICE IN THE BANKING SYSTEM OF THE KYRGYZ REPUBLIC

Abstract: The article examines the evolution of the concept of "credit underwriting", the recommendations of the National Bank of the Kyrgyz Republic in the field of credit risk management, the current state of the credit risk management system in the banking sector of the Kyrgyz Republic. There are 3 stages in the evolution of the credit underwriting system. Each stage of the formation of credit underwriting is directly related to the implementation of the recommendations of the Basel Committee on Banking Supervision, in particular, Basel 1, Basel 2 and Basel 3. Features of Basel 3. The current state of credit underwriting of the banking system of the Kyrgyz Republic.

Keywords: credit underwriting, Basel Committee on Banking Supervision, Basel 1, "risk weight", Basel 2, fundamental and improved approaches based on internal ratings, Basel 3, capital buffer, reserve and countercyclical funds, risk appetite, NBKR, major banking risks, conflict of interest, risk management system. .

Кыргыз Республикасынын банк тутумундагы «кредиттик андеррайтинг» түшүнүгү банк коомчулугунда 2-Базель катары аталуучу, Көзөмөл боюнча Базель комитети (2004-жыл) сунуш кылган принциптердин киргизилишине байланыштуу.

2000-жылдардын ортосунда КРУБ Кыргыз Республикасынын коммерциялык банктарына кредиттик тобокелдик, рыноктук тобокелдик жана операциялык тобокелдик боюнча Базель 2 сунуш кылган негизги банктык тобокелдиктерди тескөө принциптерин иштеп чыккан жана колдонууну сунуш кылган. Ошентип, жөнгө салуучу тарабынан негизги банктык тобокелдиктердин жогоруда аталган түрлөрүн башкаруу боюнча минималдуу талаптар чыгарылган. Негизги банктык тобокелдиктерди тескөө боюнча Базелдин 2 сунуш-көрсөтмөлөрүн колдонууда чет өлкөлүк катышы бар финансы-кредиттик уюмдар (ФКУ) пионер болуп калышты. Кийинчерээк, 2000-жылдардын аягында, жергиликтүү банктар да процесске кошулушту.

Белгилей кетсек, тобокелдик-менеджментти операциялык ишмердүүлүккө киргизүү процесси өтө оор болгон. Банктардын жетекчилиги бир нерсени кантип сунуштоого болорун түшүнгөн жок жана акыры жоопкерчиликтүү эмес. Регулятордун талабы боюнча банктардын тобокелдиктери башкаруунун корпоративдүүлүгү принцибине негизденүү менен, чырчатакты болтурбоо менен операциялык ишке катышууга тийиш эмес

Бул терс тенденцияны 2010-жылдардын ортосунда толугу менен жеңүүгө болот.

Бүгүнкү күндө тобокелдик-менеджменти банктын ички контролдук системасынын бөлүгү катары банктын активдеринин абалына жана сакталышына менеджментти талдоонун жана контролдоонун маанилүү инструменти болуп саналат.

Кыргыз Республикасынын банк системасында кредиттик андеррайтингдин өнүгүшүнүн эволюциясын изилдейбиз.

Регулятордун алгачкы сунуштамаларына ылайык, банктар тобокелдик-менеджментинин (СРМ) системасын өз алдынча иштеп чыгууга жана аны өзүнүн операциялык ишине киргизүүгө тийиш болгон. Банктар, биринчи кезекте чет өлкөлүктөрдүн катышуусу менен, өздөрүнүн башкы банктары сунуштаган тобокелдик-менеджмент системасын активдүү иштеп чыгууга жана өз ишине киргизүүгө киришти. Мисал катары «ЮниКредит Банк Кыргызстан» ("ЮниКредит Банк" трансулуттук компания тобу (Италия-Австрия) тобокелдик-менеджменти системасын келтирсек болот.

«ЮниКредит Банк, КР» СРМ банктын операциялык ишине тобокелдиктердин активдүү катышуусунан турган. Тобокелдин ээлери бардык деңгээлдеги Кредиттик комитеттин мүчөлөрү болушкан жана алардын пикирине жараша насыя берүү же бербөө жөнүндө чечим кабыл алынган. Башка сөз менен айтканда, тобокелдиктин пикири бүтүндөй Кредиттик комитеттин пикиринен ашып түшпү. Бул адаттан тыш ыкма болчу, бирок көпчүлүк учурда бул ыкма өзүн актады. Бул банктын банктык (кредиттик) портфелинин сапаты алгылыктуу деңгээлде болгон, ал чоң кирешеге ээ болууга мүмкүндүк берген – бул коммерциялык банктын ишинин негизги баалоо көрсөткүчү болуп саналат.

Албетте, жөнгө салуучу мындай мамилеге каршы болгон жана жыйынтыгында, Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы (КРУБ) тобокелдүү адамдар банктын операциялык ишинен четтетилишин талап кылган.

Андан ары жөнгө салуучу негизги банктык тобокелдиктерди – кредиттик, рыноктук жана операциялык тобокелдиктерди башкаруу боюнча өзүнүн сунуштамаларын конкреттештире баштады. Бул тобокелдиктерден тышкары, ликвиддүүлүк тобокелдигин, концентрация тобокелдигин жана өлкөлүк тобокелдикти камтыйт.

Өзүнүн өнүгүүсүнүн азыркы этабында, СРМ жаатындагы банк системасы – бул, банктын операциялык ишине кийлигишпеген, тескерисинче, банк-башкарманын оперативдүү жетекчилигин курган жана өркүндөткөн СРМГЕ баа берүүнү жүргүзгөн, Директорлор кеңеши тарабынан бекитилген ири кредиттер боюнча өзүнүн эксперттик пикирин чыгарган, КР социалдык-экономикалык өнүгүүсүнүн негизги тенденцияларына, КРУБдун акча-кредит саясатына, финансы рынокторундагы дүйнөлүк жаңылыктарга талдоо жүргүзгөн, стресстесттерди өткөргөн жана жергиликтүү жана чет өлкөлүк капитал рынокторунун шарттары өзгөргөн учурда банктын жүрүм-турумунун ар кандай сценарийлерин иштеп чыккан ички контролдук системасынын бөлүгү.

Бүгүнкү күндө СРМ банктардын уюштуруу түзүмүнө шайкеш жазылган жана ФКОНУН активдерин сактоодо жана көбөйтүүдө маанилүү ролду аткарат.

Кыргыз Республикасынын банк системасын өнүктүрүүнүн азыркы мезгили Базель 3 принциптерин киргизүү белгиси астында өтүп жатат, алар операциялык ишке "тобокелдиктерге табит" түшүнүгүн – алардын ишине талап кылынган жөнгө салгычта, деңгээлде ликвиддүүлүктү колдоо принциптерин киргизүүдөн улам банктардын кирешесине чектегичти киргизүү менен байланыш банктарынын кирешелүүлүгүнө олуттуу таасирин тийгизүүдө. Мындай тренд жакынкы келечекте, жок эле дегенде, банктар жетишпүү резервдерди түзгөнгө чейин (уставдык капиталдардын өсүшү, ликвиддүүлүктү колдоо боюнча адистештирилген фонддорду түзүү же банктар тарабынан экономикалык капиталды киргизүү жана жүргүзүү түрүндө) сактала тургандыгын белгилей кетүү керек.

Жогоруда баяндалгандардын бардыгын жыйынтыктап жатып, Кыргыз Республикасынын банк системасында кредиттик андеррайтинг практикасынын (оку,

кредиттик тобокелдикти башкаруу практикасы) калыптанышынын эволюциясын бир нече этаптарга бөлүүгө болот деп жыйынтыктоого болот.

Калыптануунун биринчи этабы – бул 1996-2004-жылдар. Кредиттик андеррайтерингдин өнүгүү баскычынын негизги мүнөздөмөсү – банк практикасына Базель 1 изилдөөсүн киргизүү – капиталдын шайкештигин өлчөө боюнча колдонмо-аны банкирлер кредиттик тобокелдик келишими деп аташат.

Капиталды өлчөөнүн сунушталган системасы активдердин тобокелдигинин функциясы катары капиталдын жетишпүүлүгүнө баа берүүнүн жалпы эрежелерин киргизүүгө өбөлгө түздү. Келишим банктарга бардык активдери боюнча тобокелдик деңгээлин баалоого жардам берүүчү системаны сунуштады. Система активдердин ар бир классы менен байланышкан күтүлгөн салыштырмалуу кредиттик тобокелдиктин негизинде ар бир тобокелдиктин упайын же "салмагын" белгилеген. Банктардын ар кандай түрлөрүн жана алардын активдеринин ар кандай түрлөрүн салыштырууга мүмкүндүк бере турган тобокелдиктерди аныктоо системасын түзүү идеясы болгон. Банктын тобокелдик факторлорунун салмактанып алынган балансын алуу үчүн, ар бир инструмент, насыя же милдеттенме күтүлүп жаткан кредиттик тобокелдик деңгээлине жараша 4 категорияга топтолот.

- 1 категория – накталай каражаттар, ЭКӨУ өлкөлөрүнүн өкмөттөрүнө кредиттер (Экономикалык Кызматташтык жана Өнүктүрүү Уюму – дүйнөнүн эң өнүккөн 50 өлкөсү) – активдин "салмагы" = 0;

- 2 категория- ЭКӨУ өлкөлөрүнүн банктарына кредиттер-активдин «салмагы» = 20 %;

- 3 категория-ипотекалык насыялоо – "активдин салмагы" = 50 %;

- 4 категория-корпоративдик кредиттер, керектөө кредиттери – активдин «салмагы» = 100 %.

Көрсөтүлгөн категориялардын негизинде банктар берилген кредитти өз мөөнөтүндө жана толук көлөмдө кайтарбаган учурда «резервдерди» түзүшкөн. Бул система банктарга өздөрүнүн бардык активдерин талдоого, аларды классификациялоого жана тобокелдик боюнча салмактанып алынган активдердин чогуу алгандагы наркын алардын тобокелдиктеринин «салмактык» маанилерине көбөйтүлгөн ар бир активдин абсолюттук наркынын суммасы катары эсептөөгө мүмкүндүк берди.

Бирок, жаңылыгына карабастан, Базель 1де кемчиликтер болгон. Базель 1 өтө жөнөкөйлөшүрүлгөн ири эл аралык банк конгломераттарын жөнгө салуу. Мисалы, банктар жакшы кредиттик тарыхы бар кредиттик компаниялар начар кредиттик тарыхы бар жана көбүрөөк пайыз менен насыя берген банктар сыяктуу эле жөнгө салуучу капиталды кармоо мүмкүнчүлүгүнө ээ болушкан. Б.А. Базель – Сьюк байкабастыктан банктарды төмөн кредиттик упайлары менен жогорку пайыз менен насыя берүүгө үндөдү. Компаниялар кредиттик рейтинги жогору – ААА же А бул компаниянын дефолт коркунучу төмөн экенин билдирет төмөн рейтинг – тартып В жана төмөн.

Дагы бир көйгөй – Базель – 1 кредиттөөнүн мүмкүн болгон терс таасирин азайтуу техникасынын артыкчылыгын тааныган эмес. Кредиттөөнүн мүмкүн болуучу терс кесепеттерин жумшартуу техникасы банктарга берилип жаткан кредиттерге кепилдиктерди жана камсыздоолорду талап кылуу аркылуу кредиттик тобокелдикти азайтууга жардам берет. Кокустан, келишим банктарга насыялоонун мүмкүн болгон терс таасирлерин азайтуу

ыкмаларын колдонууга жетишгүү түрткү берген жок, мындай техниканы колдонгон банктар капиталдык жеңилдиктерге ээ болушкан жок.

Акыр – аягы, Базель-1 банктар кредиттик тобокелдикти азайтуу үчүн колдонгон диверсификациянын пайдасын тааныган жок. Бир эле региондо бир эле типтеги кардарларга насыя берген банк, бир же ар башка региондордогу кардарлардын ар тараптуу тобуна насыя берген банкка караганда, көбүрөөк кредиттик тобокелдикке дуушар болору белгилүү.

Өнүгүүнүн экинчи этабы – бул 2004-2015-жылдар. Бул этап менен мүнөздөлөт негизги банктык тобокелдиктер жана аларды жөнгө салуучу тарабынан банктык практикага киргизүү боюнча биринчи усулдук иштеп чыгуулар жана сунуштамалар – Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы. Башка сөз менен айтканда, Экинчи этап банк тажрыйбасын Базелде 2 сунуштарды киргизүү колдоосу астында өтгү. Базель 2 мүнөздүү өзгөчөлүгү бул сунуштамаларда негизги банктык тобокелдиктер – кредиттик, рыноктук, операциялык, ошондой эле ликвиддүүлүк тобокелдиктери, концентрациялануу тобокелдиги жана башка банктык тобокелдиктер белгиленген. Ошондой эле, кредиттик тобокелдик 2 негизге таянуу менен негизги банктык тобокелдик болуп санала тургандыгы айтылды: А) бардык банктык тобокелдиктерден айырмаланып, кредиттик тобокелдик банктын капиталына түздөн-түз таасирин тийгизет; б) кредит Банктын киреше бөлүгүнүн негизги булагы болуп саналат. Кредиттик андеррайтинг процессине келсек, Базелдин 1 – толуктоосуна тобокелдиктер боюнча активдерди "таразалоо" бөлүгүндө – стандартташпырылган ыкма – эки ыкма кошулду а) фундаменталдык рейтингдик мамиле-ички рейтингдердин негизинде кредиттик тобокелдиктерге баа берүү; (б) өркүндөтүлгөн мамиле.

Калыптануунун үчүнчү этабы-2015-жылдан азыркыга чейин. Үчүнчү этап Банк иш жүзүндө биринчи эки Базелде айырмаланып Базелде 3 киргизүү менен мүнөздөлөт-бул сунуш мүнөзүндө болгон, Базелде 3 жана андан кийинки Базелде 4 милдеттүү түрдө аткарылууга тийиш. Базель 3-тобокелдиктерди баалоонун (кредиттик, рыноктук жана операциялык) жана тиешелүү капиталды түзүүнүн, мазмундуу көзөмөлдүн жана рыноктук Тартиптин алдыңкы ыкмаларынын симбиозу. Ушул үч "түркүктүн" жыйындысын гана тобокелдикке багытталган көзөмөл деп атоого болот, ал банктык көзөмөл боюнча Базель комитетинин дизайны боюнча каржылык туруктуулукту камсыз кыла алат. Бул бүтүндөй каржы тугумуна жайылган банктык көзөмөлдүн жаңы парадигмасы. Капиталдын эки атайын буфери киргизилет — резервдик жана антициклдик. Резервдик активдердин 2,5 % түзүшү керек (1). Антициклдик буфердик капитал кредиттик бум мезгилинде экономика ысып кеткен учурда киргизилет жана 0дөн 2,5% га чейин болушу мүмкүн (1). Ошондой эле «тобокелдиктерге болгон табит» түшүнүгү жана банктык тобокелдиктерди башкаруу практикасында анын мааниси такталат.

Кредиттик андеррайтингге келсек, бул жылдары кредиттик тобокелдикти башкаруу практикасына Эл Аралык Финансылык Очеттуулук Стандарты – ЭАФОтин 9 – стандартында баяндалган принциптер – финансылык инструменттердин-финансылык инструменттердин баасынын түшүүсү бөлүгүндө, атап айтканда, күтүлүп жаткан кредиттик жоготуулардын моделин түзүү киргизилген.

Жыйынтыктап айтканда, Кыргыз Республикасынын заманбап банк системасы оң жагына сапаттык өзгөрүүлөргө дуушар болуп жаткандыгын белгилегибиз келет. Бул тезис Кыргыз Республикасынын банк системасында кредиттик андеррайтингдин өнүгүү эволюциясынын мисалында байкалат.

Колдонулган адабияттар:

1. - https://ru.wikipedia.org/wiki/Базель_III.
2. Банковский риск-менеджмент (методические рекомендации), Джумаканов Р.Ч. – Бишкек, – 2015
3. Современные методы кредитного андеррайтинга (статья) Джумаканов Р.Ч. Международный, научный, экономический журнал «Реформа». – Бишкек, 2022. – № 1 (93).

Рецензент: доктор экономических наук, профессор Койчуева М.Т.